

शोधनिर्देशक
डम्बरबहादुर पुन
शिक्षण सहायक, त्रि.वि.

दैलेख जिल्लाको उत्तरपश्चिम क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगञ्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नगेन्द्रप्रसाद गौतम
परीक्षा रोल नं. : ५५००८९
रजि.नं. : ५७७३४/९९
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगञ्ज, बाँके
वि.सं. २०६८
शैक्षिक सत्र : २०६४।०६६

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र नगेन्द्रप्रसाद गौतमले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **दैलेख जिल्लाको उत्तरपश्चिम क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन** नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६८।

शोधनिर्देशक

डम्बरबहादुर पुन

शिक्षण सहायक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र नगेन्द्रप्रसाद गौतमद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत दैलेख जिल्लाको उत्तरपश्चिम क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....

डम्बरबहादुर पुन
शोधनिर्देशक

.....

बाह्य परीक्षक

.....

गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति- २०६८।

कृतज्ञता-ज्ञापन

दैलेख जिल्लाको उत्तरपश्चिम क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँपत्र पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री डम्बरबहादुर पुनज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्तताका बावजुद पनि कुनै भर्को नमानी अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन समेत गरिदिनु हुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । गुरुको अमूल्य सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री गिरिराज पौडेलज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै अनुसन्धान समितिप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । आफ्ना अमूल्य सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशन प्रदान गरी शोधकार्यलाई यस रूपमा ल्याउन सहयोग गर्ने श्रद्धेय गुरु उपप्राध्यापक महानन्द जोशीज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शिक्षाको उज्यालो घाम छर्दै यहाँसम्म आइपुग्न बाटो देखाउने आमा मानकुमारी गौतम र स्वर्गीय बुबा हरिप्रसाद गौतमलाई यस अवसरमा स्मरण नगरि रहन सकिदैन । मलाई यहाँसम्म आइपुग्न निरन्तर साथ दिने र यस शोधकार्यमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्नुहुने मेरी जीवनसङ्गिनी अम्बा गौतमको योगदान अविश्रमणीय छ । महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज स्थित नेपाली विभागीय पुस्तकालय तथा क्षेत्रीय पुस्तकालयबाट प्राप्त सहयोगका लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

सामग्री सङ्कलन, लेखन तथा टङ्कणमा सहयोग गर्ने न्यु लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सविन लुइँटेलप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

२०६८

नगेन्द्रप्रसाद गौतम
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

विषयसूची

परिच्छेद-एक

शोध परिचय

१.१	शोधपत्रको शीर्षक	१
१.२	शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्या कथन	१
१.५	शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.६	पूर्वकार्यको विवरण	२
१.७	शोधकार्यको औचित्य	४
१.८	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.९	शोधविधि	४
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद-दुई

दैलेख जिल्लाको परिचय

२.१	ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	६
२.२	दैलेख जिल्लाको नामाकरण	७
२.३	क्षेत्रफल र सिमाना	८
२.३.१	राजनीतिक तथा प्रशासनिक विभाजन	८
२.३.२	जनसङ्ख्या	९
२.३.३	शैक्षिक अवस्था	९
२.३.४	स्वास्थ्य	१०
२.३.५	यातायात	१०
२.४	सामाजिक जन जीवन	११
२.४.१	जातजाति	११
२.४.२	धर्म	११
२.४.३	भाषा	१२
२.४.४	पेसा	१३
२.४.५	रहनसहन	१४
२.४.५.१	संस्कार	१४
२.४.५.२	लवाइ खवाइ	१५
२.४.५.३	चाडपर्व	१५
२.५	राजनीतिक विभाजन	१९
२.६	जनसङ्ख्या	१९
२.७	शैक्षिक अवस्था	२०

२.८	स्वास्थ्य	२०
२.९	यातायात	२१
२.१०	निष्कर्ष	२१

परिच्छेद-तिन
लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय

३.१	लोक साहित्य	२२
३.१.१	लोकगीतको परिभाषा	२३
३.१.२	लोकगीतका तत्त्वहरू	२५
३.१.३	लोकगीतका विशेषताहरू	२६
३.१.४	लोकगीतको महत्त्व	२९
३.१.५	लोकगीतको वर्गीकरण र नेपाली लोकगीत	२९
३.१.६	नेपाली लोकगीतको अध्ययन परम्परा	३२

परिच्छेद-चार

दैलेख जिल्लाको पश्चिम-उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको सङ्कलन र वर्गीकरण

४.१	ऋतुकालीन कर्मगीत	३६
४.१.१	असारे गीत (वाली)	३६
४.१.२	दाइँगीत	३९
४.२	पर्वगीत	३९
४.२.१	तिजेगीत / तिजका गीत	४०
४.२.२	मालसिरी	४१
४.२.३	भैलो	४५
४.२.४	फागु गीत	५१
४.३	संस्कार गीत	५४
४.३.१	विवाह सिलोक	५४
४.३.२	रत्यौली / ज्युँती	५७
४.३.३	मागल / माहाल	५९
४.३.४	भजन-कीर्तन	६०
४.४	बाह्रमासे गीत	६८
४.४.१	बाह्रमासा	६८
४.४.२	भयाउरे / भाम्रे	७०
४.४.३	घाँसे गीत	७१
४.४.४	गाइने गीत	७३
४.४.५	धामी भाँक्री सम्बन्धी गीत	७५
४.४.६	ख्याली	७७
४.४.७	गौडेगीत	७८

४.४.८ मारुनी	७९
४.४.९ सुनिमाया	८२
४.४.१० सालैजो	८४
४.४.११ बालगीत	८५

परिच्छेद-पाँच

दैलेख जिल्लाको पश्चिम उत्तर क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन र विश्लेषण

५.१ विषयवस्तु	८९
५.१.१ आर्थिक जीवनको चित्रण	८९
५.१.२ सामाजिक चित्रण	९१
५.१.३ नारी जीवनको चित्रण	९३
५.१.४ सांस्कृतिक जीवनको चित्रण	९४
५.१.५ प्रकृतिको चित्रण	९६
५.२ गीति तत्त्व	९७
५.२.१ सन्देश	९७
५.२.२ लय भाका	९८
५.२.३ भाव	९८
५.२.४ थेगो र पुनरावृत्ति	९९
५.३ अन्य तत्त्वघटक	९९
५.३.१ रसानुभूति	१००
५.३.१.१ करुण रस	१००
५.३.१.२ हास्य रस	१०१
५.३.१.३ शृङ्गार रस	१०२
५.३.१.४ वीस रस	१०३
५.३.१.५ शान्त रस	१०३
५.३.२ अलङ्कार विन्यास	१०४
५.३.२.१ शब्दालङ्कार	१०४
५.३.२.२ अर्थालङ्कार	१०५
५.४ संरचना	१०७
५.५ भाषा शैली	१०९

परिच्छेद - छ

उपसंहार

११२

सन्दर्भग्रन्थ सूची